

NUMISMATISCHE HERINNERINGEN AAN EDOUARD REMY, EEN LEUVENS INDUSTRIEEL EN FILANTROOP

R. Waerzeggers

BIOGRAFIE

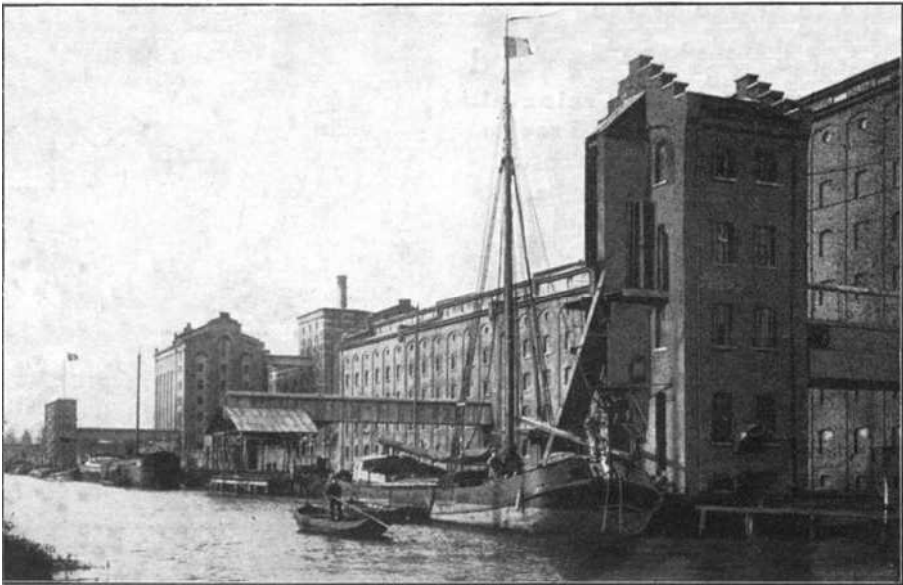

Edouard Remy (1813-1896)

Edouard Remy werd geboren te Leuven op 4 augustus 1813 als derde en laatste kind van een graankoopman. Hij startte zijn carrière in de Antwerpse

graanhandel, maar kocht begin 1855 samen met zijn broer Félix de *Molens van Wygmael*. In dit bedrijf, dat zich gedeeltelijk op het grondgebied van Wijgmaal en van Wilsele bevond, baatten ze een maalderij, olieslagerij en rijstpellerij uit onder de firmanaam *Remy Gebroeders*. Na de dood van Félix werd het in 1857 omgevormd tot de vennootschap *Edouard Remy et Compagnie*. Het beginkapitaal van 1.250.000 frank werd grotendeels door de familie samengebracht.

Tijdens een zakenreis in Engeland leerde Edouard rijststijfsel kennen, dat toen enkel daar werd geproduceerd. Hij besloot om dit ook zelf te gaan aanmaken, in samenwerking met de Antwerpse ingenieur-architect T. Leyssen. Op 10 mei 1858 startte de productie te Wijgmaal, en in 1861 vermaalde de stijfselafabriek er 30 tot 40 ton rijst per dag. In 1862 werd een bijhuis geopend te Antwerpen. De onrendabele olieslagerij te Wijgmaal werd in 1869 opgedoekt ten voordele van een tweede stijfselafabriek; een derde volgde zeven jaar later. In 1879 werd overgeschakeld op de levering van stijfsel in dozen, waarvoor nieuwe werkhuizen werden opgericht met 150 tot 200 werkrachten. In 1885 werd de rijstpellerij stopgezet en door de maalderij ingenomen, die tot 300 ton tarwe per dag kon verwerken. De stijfselafabriek te Wijgmaal, opgestart met 15 arbeiders, was in 1895 uitgegroeid tot de grootste ter wereld, onder meer omdat ze qua transportmogelijkheden zeer gunstig was ingeplant bij het kanaal van Leuven naar de Rupel en bij de spoorweg Leuven-Mechelen.

De Remy-fabriek te Wijgmaal omstreeks 1910

Om de hoge invoerrechten van sommige landen te ontwijken, volgden ook fabrieksplantingen in het buitenland: te Hoerdt in Duitsland (1880), te Gaillon in Frankrijk (1891) en te Hernani in Spanje (1902).

Op 1 januari 1888 werd *Edouard Remy et Compagnie* omgevormd tot de *Société Anonyme des Usines de Wijgmael*. Remy nam ontslag als directeur, maar bleef tot aan zijn dood op 3 maart 1896 als voorzitter van de beheerraad het beleid bepalen. Advocaat August De Becker, die in 1886 met Remy's enig kind Maria was gehuwd, nam deze functie over na het overlijden van zijn schoonvader. Als huldeblijk aan de stichter werd de firma naam op 23 mei 1896 omgevormd tot *Société Anonyme des Usines Remy*. Het bedrijf maakt nu deel uit van de ORAFI-groep, die behoort tot het Duitse *Südzucker*.

Remy was niet alleen een succesvol industrieel, maar tevens zeer sociaal voelend. Hij liet tussen 1857 en 1893 tientallen goedkope werkmanswoningen bouwen in de buurt van de fabriek, en stichtte achtereenvolgens een school voor volwassen mannen waarvan de lessen verplicht waren voor de ongeletterde arbeiders en als werkuren werden vergoed (1860), een kas voor onderlinge bijstand die met subsidies van de fabriek uitkeringen verrichtte in geval van ziekte of overlijden van vaste werkkrachten (1864), een spaarkas voor de werklieden (1869), een hulp- en pensioenfonds voor weduwen en wezen van arbeiders (1873), een leenfonds (1876) en een naaischool voor het vrouwelijk personeel (1892). In 1873 werd een fanfare opgericht en in 1891 de zangmaatschappij *L'Abeille*^{1/}.

Remy's sociale bekommernis beperkte zich niet tot het welzijn van zijn eigen arbeiders. In 1874 ontstond het Remy-fonds dat rijkelijk gespijsd werd door de industrieel en de ziekte- en onderwijskosten van behoeftige gezinnen lenigde. Verscheidene Leuvense weldadigheidsinstellingen werden door hem gesticht of betoelaagd. Zo schonk hij eerst 200.000 frank aan de Burgerlijke Godshuizen en twee jaar later nog eens bijna 68.000 frank voor de oprichting van een gesticht voor bejaarden en ongeneeslijk zieken. Vanaf 1886 stelde Remy elk jaar een som ter beschikking van de Leuvense gemeenteraad om er 's winters de werklozen mee te ondersteunen. Aanvankelijk was dit 10.000 frank, later 15.000. Tussen 1888 en 1890 verleende Remy bovendien financiële steun voor het aanleggen van de lanen op een deel van de oude stadsvesten en in 1889 maakte hij door zijn financiële steun de bouw van een nachtasiel mogelijk. Het bestuur van Weldadigheid kreeg tot slot bij legaat 200.000 frank toegekend.

Remy was ook in bescheiden mate politiek actief. Hij zetelde van 1873 tot 1896 als lijsttrekker van de liberale partij in de Leuvense gemeenteraad (waar hij zich omwille van zijn drukke bezigheden dikwijls liet verontschuldigen) en stelde zich tweemaal – zonder succes evenwel – kandidaat voor de Senaat.

Tijdens zijn leven weigerde Remy overigens steeds alle huldeblijken; zo verzette hij zich onder meer in 1884 tegen een standbeeld dat de algemene vergadering van aandeelhouders van zijn firma voor hem wou oprichten, en wees hij het aanbod van minister Beernaert af om hem de titel van baron te verlenen.

PENNINGEN EN NOODGELD VAN DE REMY-FABRIEKEN

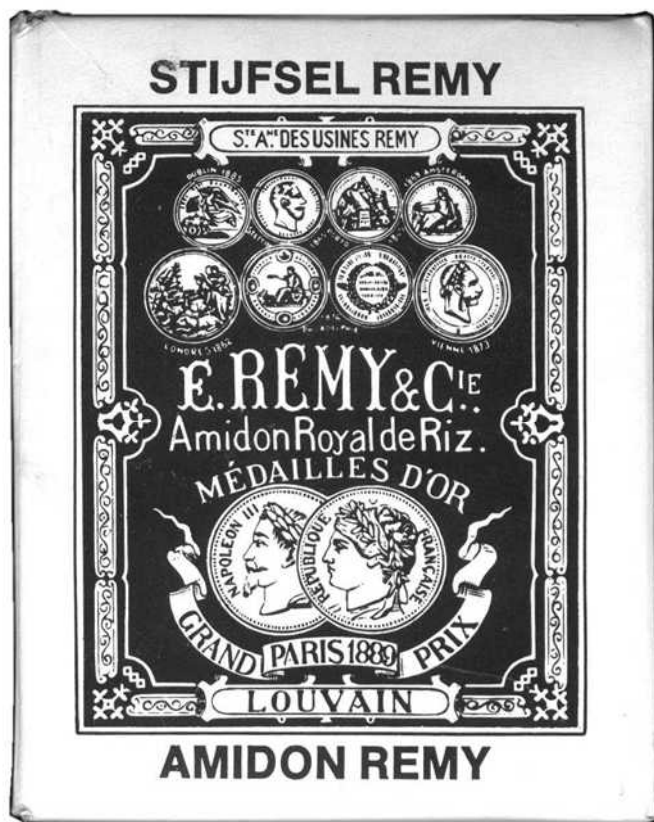
Prijspenningen op internationale tentoonstellingen

De Remy-fabrieken namen in de periode 1862-1889 geregeld deel aan internationale tentoonstellingen, en hun producten behaalden er herhaaldelijk een medaille:

- de grote erepenning in de categorie scheikundige voortbrengsels op de wereltentoonstelling te Londen (1862);
- een medaille op de tentoonstelling te Stettin (1865);
- een medaille van 2^e klasse op de internationale tentoonstelling te Porto (1866);
- een gouden erepenning voor hun “voortbrengsels van rijstzuivering, bloem en ameldonck van rijst” op de wereltentoonstelling te Parijs (1867);
- een gouden prijspenning voor verschillende meelsoorten op de internationale tentoonstelling te Amsterdam (1869);
- een “médaille de progrès” voor de introductie en ontwikkeling van de fabricage van rijststijfsel in België op de Werelttentoonstelling te Wenen (1873);
- een medaille voor hun stijfsel en gelijkaardige producten op de tentoonstelling te Philadelphia (1876);
- de gouden medaille in de sectie granen, meelproducten, enz. op de wereltentoonstelling te Parijs (1878);
- een medaille op de tentoonstelling van Dublin (1885);
- een grote prijs op de wereltentoonstelling van Parijs (1889);
- een gouden medaille in de sectie voedingsmiddelen op de tentoonstelling van Barcelona (1889).

De prijspenningen van deze exposities waren zeker niet allemaal voorzien van een individuele inscriptie die toelaat om ze met zekerheid toe te schrijven aan het bedrijf dat ze had behaald. Ze worden daarom enkel maar vermeld, zonder volgnummer.

Zoals toen gebruikelijk, plaatste Remy een reproductie van de door zijn firma behaalde medailles op de verpakking van zijn stijfsel, als bewijs van de superieure kwaliteit ervan. Ze bleven er door de jaren heen steeds op behouden.

Huldiging door het Leuvens stadsbestuur (1863)

Op zondag 8 februari 1863 vond kort na de middag in de gotische zaal van het stadhuis van Leuven een plechtige zitting van de gemeenteraad plaats, die onder meer door rector de Ram en vice-rector Namêche van de Leuvense universiteit werd bijgewoond. Burgemeester de Luesemans hield een lofrede voor de veertien ingezetenen die om diverse redenen gehuldigd werden. Eén ervan was Edouard Remy, wiens stijfjel op de wereldtentoonstelling te Londen de eremedaille behaald had. Nadat deze personen onder applaus van het publiek uit handen van de burgemeester een huldepemning vanwege het stadsbestuur hadden ontvangen, werd de zitting geheven.

1. Huldepemning van de stad, toegekend aan Edouard Remy, 1863
Verguld zilver – Niet teruggevonden.
JPA, 45^e jaargang (1863), nr. 7, p. 90.

Deze huldepemningen waren van het in 1860 ingevoerd type, dat werd ontworpen door Jacques Wiener en tot op de dag van vandaag vrijwel ongewijzigd bleef.

In het veld op de keerzijde werden ze van een gegraveerde opdracht voorzien.

Viering van het vijftigjarig bestaan (1905)

Het 50-jarig bestaan van de fabrieken Remy werd gevierd op 28 mei 1905. Voor deze gelegenheid waren de meeste huizen en de voorgevel van de fabriek prachtig versierd. De genodigden en de pers, die om 12 uur met de trein arriveerden, werden door directeur De Becker-Remy ontvangen in de burelen van de fabriek en vergast op een koud buffet. Vervolgens werden ze rondgeleid door de verschillende afdelingen. Om 13.30 uur vertrokken de gasten en het personeel in stoet van de Vaartdijk door de nieuwe fabrieksvleugel naar de versierde eetzaal, waar De Becker-Remy eretekens en geschenken uitreikte aan de personeelsleden met minstens 25 jaar dienst. De plechtigheid werd opgeluisterd door de fabrieksfanfare onder leiding van Victor Kestens. Van daar ging men in stoet naar het voorplein van de burelen voor de inhuldiging van het marmeren monument van Edouard Remy. Beeldhouwer J. Lagae, die het had vervaardigd, was op deze plechtigheid aanwezig ^{2/}. Na het overhandigen van bloemen aan mevrouw De Becker-Remy en een welkomstwoord door de kleine Marcelle Lechevallier werd het beeld onthuld. M. Nauwelaerts, algemeen bestuurder te Antwerpen, en M. Segers, in naam van de arbeiders, spraken een lofrede uit, waarna een speciaal voor de gelegenheid door Lechevallier, Kestens en Daman jr. gecreëerde cantate ten gehore werd gebracht. Tot slot legden delegaties van de bedienden, van de werklieden en van het Leuvens Godshuis E. Remy bloemen en palmtakken op het voetstuk van het standbeeld. Om 16 uur trok men in stoet naar de zaal Casino voor het feestbanket. Dat werd bereid door Pieter Mommens, houder van het lokaal van de Gilde van Ambachten en Neringen. Vermits alle personeelsleden uitgenodigd waren, diende een deel van de arbeiders op de koer in een reusachtige tent plaats te nemen. Het feestmaal eindigde omstreeks 19.30 uur met de overhandiging van een bronzen herdenkingspenning aan ieder van de 928 deelnemers. Directeur Auguste De Becker schonk aan Lagae – die ook de penning had ontworpen

– een schrijn met drie exemplaren ervan, met de woorden “La médaille en or vous dira la grandeur de votre œuvre, celle en argent sa beauté, celle en bronze sa durée”. Om acht uur werd overal in de gemeente de feestverlichting ontstoken en vervolgens doorkruiste een lichtstoet met twee fanfares heel Wijgmaal. Bij het pas onthuld monument werden lichtbeelden vertoond en de dag werd afgesloten met een grandioos vuurwerk door M. Gortebecke uit Leuven.

(Schaal 1:4)

2. Medaillon, z.j. (1905)
 Vz. Buste van Edouard Remy naar links; in de afsnede, † *Jul. Lagae*.
 (verzonken); rondom, EDOUARD – REMY
 Rond.
 Graveur: Jules Lagae.
 Brons – ca. 420 mm Ø – privé verzameling.
 VERSTRAETE, nr. 57.

3. Penning, 1905

Vz. Buste van Edouard Remy naar links; in de afsnede, ‡ *Jul. Lagae*.
(verzonken); rondom, EDOUARD – REMY

Kz. Vier rijsthalmen op de achtergrond; ervoor, 1855 - / 1905 / 50^E
ANNIVERSAIRE / DE LA / FONDATION / DES USINES / DE WYGMÆEL /
28 MAI 1905

Rond – 12 h.

Graveur: Jules Lagae.

Goud – ± 50 mm Ø – 2 ex. – niet teruggevonden.

Zilver – 50,1 mm Ø – 53,4 g – 22 ex. – verz. R. Waerzeggers.

Koper – 50,1 mm Ø – 45,6 g – 1.200 ex. – verz. R. Waerzeggers.

JPA, 87^e jaargang (1905), nr. 23, p. 486-487.

MHB, nr. 103.

DESPRETZ, nr. 4.

VERSTRAETE, nr. 103.

Penningen geschonken bij de ingebruikname van het slachthuis (1908)

Tijdens de paasdagen van 1908 werd te Leuven het nieuw stedelijk slachthuis op de Capucienenvoer in gebruik genomen. De officiële opening vond plaats op Paaszondag 19 april om 11 uur in de zaal die bestemd was voor de militaire slachterij. Burgemeester Colins leidde deze plechtigheid, in aanwezigheid van de ministers Schollaert en Descamps.

Een feestcomité, onder voorzitterschap van gemeenteraadslid Van Gobbelschroy, coördineerde de omkaderende activiteiten. De voornaamste daarvan was een tentoonstelling van voedingsmiddelen en kookkunst, die van Paaszondag 19 april tot dinsdag 21 april doorging in de lokalen van de nieuwe inrichting en die georganiseerd werd door de *Union Commerciale* en het *Syndikaat van de Hotel-, Spijshuis- en Koffiehuishouders*. Deze tentoonstelling was onderverdeeld in 11 groepen en 25 secties, en binnen elke sectie werden zoals gebruikelijk wedstrijden georganiseerd. De eraan verbonden prijzen werden op zondag 17 mei om 11 uur op plechtige wijze door burge-

meester Leon Colins uitgereikt op het stadhuis. De laureaten werden bedacht met een grote prijs, een diploma van gouden, zilveren of bronzen medaille, een erediploma of één van de door derden geschonken prijspenningen. Twee van deze laatste, een gouden en een zilveren medaille, werden door de fabrieken Remy ter beschikking gesteld van het uitvoerend comité^{3/}. De gouden penning werd uitgereikt aan H. Goossens uit Heverlee, de winnaar in groep V, sectie A (Banketbakkerij); het zilveren exemplaar is in de uitslag niet terug te vinden.

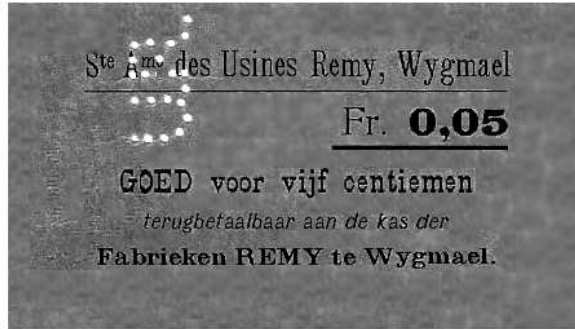
4. Prijspenning geschonken door de *SA des Usines Remy*
Goud – niet teruggevonden.
JPA, 90^e jaargang (1908), nr 17, p. 385.
5. Prijspenning geschonken door de *SA des Usines Remy*
Zilver – niet teruggevonden.
JPA, 90^e jaargang (1908), nr 17, p. 385.

Het Leuvens stedelijk slachthuis op de Capucienenvoer

Uitgifte van noodgeld tijdens de Eerste Wereldoorlog

Tijdens de laatste jaren van de Eerste Wereldoorlog ontstond een nijpend tekort aan pasmunt, wat leidde tot moeilijkheden bij de uitbetaling van de lonen. De directie van de Fabrieken Remy volgde daarom het voorbeeld van vele gemeenten en bedrijven^{4/} en ging over tot de uitgifte van noodgeld, meer bepaald bons van 5 centiem.

6. Bon van 5 centiem, z.j. (ca 1917-1918)
 Vz. St^e A^{m^e} des Usines Remy. Wygmael / Fr. 0.05 / GOED voor vijf centiemen / terugbetaalbaar aan de kas der / Fabrieken Remy te Wygmael. (in zwarte druk); bovenaan links zijn dwars, van onder naar boven, de initialen U.R. uitgeponst met ronde gaatjes.
 Kz. Blanco.
 Rechthoekig.
 Rood papier – ca. 69 x 39 mm – verzameling Schepers.

Viering van de 70ste verjaardag van de stijselfabriek (1928)

Omdat de stijselfabriek te Wijnmaal in 1928 zeventig jaar bestond, werd het gebruikelijk feest voor de gedecoreerden op 21 juli met meer luister dan gewoonlijk gevierd. Er werden dat jaar 66 eretekens aan de personeelsleden uitgereikt:

- 1 gouden ereteken van de Kroonorde voor 50 jaar dienst;
- 11 gouden eretekens van de Orde van Leopold II voor 50 jaar dienst;
- 4 nijverheidseretekens van eerste klasse (bedienden) voor 30 jaar dienst;
- 27 nijverheidseretekens van eerste klasse (werklieden en ploegbazen);
- 23 nijverheidseretekens van tweede klasse voor 25 jaar dienst.

Speciaal voor die 70ste verjaardag kende de regering bovendien ridderordes toe aan een aantal leden van de directie:

- het ridderkruis van de Leopoldsorde aan de voorzitter van de raad van beheer Jean De Becker-Remy, directeur-generaal Marc De Becker-Remy en afgevaardigde-beheerder Emmanuel Descamps;
- het ridderkruis van de Kroonorde aan directeur Evvard.

Leblus (agent van de fabrieken te Brussel), Kestens (afdelingshoofd) en Van Roosbroeck (secretaris van de commerciële directie) werden ridder in de Orde van Leopold II benoemd.

Op 21 juli wachtten de gedecoreerden van tweede klasse en de fabrieks-fanfare de andere gehuldigden (die via Leuven uit Brussel terugkeerden) op aan het station van Wijnmaal om ze na het uitvoeren van de Brabançonne naar de nieuwe fabrieksgarage aan de Vaart te begeleiden. In deze grote en mooi versierde zaal wenste de directie ieder van hen persoonlijk geluk, waarna allen plaatsnamen aan de enorme tafels. Na een muziekkuitvoering door de fanfare, een toespraak van Jean de Becker-Remy en de uitreiking van “breloques-souvenirs” aan de gedecoreerden en van uurwerken aan de jubilarissen, volgde een feest met koud buffet (JPA, 110^e jaargang (1928), nr. 31, p. 23).

De “breloques-souvenirs”, waarvan sprake, zijn niet teruggevonden maar waren waarschijnlijk bedrijfseretekens van het onder nummer 11 beschreven type.

Viering van het eeuwfeest (1955)

In 1955 werd de voorzijdematrijs van Lagae uit 1905 opnieuw gebruikt voor de penning die werd uitgegeven bij de viering van het eeuwfeest van de Remy-fabrieken. De keerzijde vertoont nu de leeuwenkop in vooraanzicht, die vanaf 1909 als logo van het bedrijf grote bekendheid had verworven.

7. Penning, 1955

Vz. Buste van Edouard Remy naar links; in de afsnede, † *Jul. Lagae.* (verzonken); rondom, EDOUARD – REMY en een effen boord.

Kz. Leeuwenkop in vooraanzicht; erboven, 1855 - 1955; eronder, 3-9-1955; rondom, . S.A. DES USINES REMY . (bovenaan) / N.V. DER FABRIEKEN REMY (onderaan) en een brede effen boord.

Rond – 12 h.

Graveur: Jules Lagae (voorzijde).

Atelier: P. De Greef, Brussel.

Verzilverd koper – 50,6 mm Ø – 48,8 g – verzameling R. Waerzeggers.

Bedrijfsretakens

Helemaal in lijn met het paternalisme van Remy werden in de eerste jaren van de 20^e eeuw zilveren draagpenningjes ingevoerd die aan verdienstelijke arbeiders werden uitgereikt. Ze raakten waarschijnlijk pas na de Tweede Wereldoorlog in onbruik. Er bestaan een aantal varianten van, die slechts in kleine details van elkaar verschillen.

8. Bedrijfsreteken (eerste variante), 1910

Vz. Rond een bijenkorf zwermen dertien bijen; eronder, een arabesk; rondom, een parelcirkel, NYVERHEIDSGESTICHTEN REMY (bovenaan) / ✦ WYGMÆEL ✦ (onderaan), een cirkel van door een dunne lijn verbonden parels en een effen boord; onderaan links, tussen het omschrift en de buitenste parelcirkel, DAEGHSELS (in tegenwijzerzin) ^{5/}.

Kz. In het centrum, in een uitdieping in Jugendstil-vorm, AAN / M^R (bovenaan) en 19 (onderaan); rondom, BEKWAAMHEID (bovenaan) / ZEDELYKHEID (onderaan), een cirkel van door een dunne lijn verbonden parels en een effen boord.

Rond, met een draagoog op een dubbele opengewerkte en versierde krul – 12 h.

Zilver, de krul en draagoog verguld – 25,7 mm Ø – 9,6 g – verzameling R. Waerzeggers

Op de keerzijde van het afgebeelde exemplaar is onder M^R "MOENS KAREL" ingegraveerd en rechts van 19 is "10" aangebracht.

9. Bedrijfsreteken (tweede variante), 1912

Als nr. 8, maar de krul en het draagoog zijn niet verguld.

Zilver – 25,7 mm Ø – 9,5 g – verz. R. Waerzeggers.

Met respectievelijk "FOBELETS LOUIS" en "12" ingegraveerd op de keerzijde.

10. Bedrijfsereteken (derde variante), 1920
 Als nr. 9, maar zonder 19 onderaan in de uitdieping.
 Zilver – 25,6 mm Ø – 9,3 g – verz. R. Waerzeggers.

De stempel van de voorzijde is rechts van aan de rand tot aan de parelcirkel uitgebroken; op de keerzijde is "FOBELETS / LOUIS / 1920" onder M^R ingegraveerd (het jaartal is veel onbeholpener aangebracht dan de naam); links van de Z van ZEDELYKHEID is AR ingestempeld.

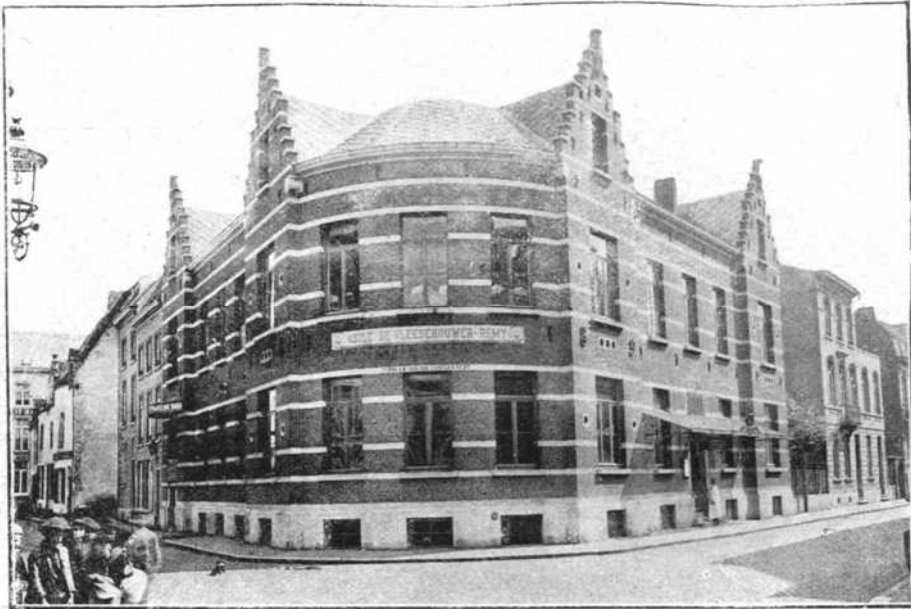

11. Bedrijfsereteken (vierde variante), 1927
 Vz. Rond een bijenkorf zwermen dertien bijen; eronder, een arabesk; rondom, een cirkel van door een dunne lijn verbonden parels, NYVERHEIDSGESTICHTEN REMY (bovenaan) / ♣ WYGMÆL ♣ (onderaan) en een effen boord.
 Kz. In het centrum, een uitdieping in Jugendstil-vorm met bovenaan AAN / M^R; rondom, BEKWAAMHEID (bovenaan) / ZEDELYKHEID (onderaan) en een effen boord.
 Rond, met een draagoog op een strik – 12 h.
 Zilver – 26,2 mm Ø – 8,0 g – verzameling R. Waerzeggers.

Met op de keerzijde "DECOSTER FRANS / 1927" ingegraveerd in de uitdieping en "800" ingeslagen in de afsnede.

BONS EN JETONS VAN HET ASIEL DEVLEESCHOUWER - REMY

Op 1 december 1888 werd een nachtasiel geopend in de lokalen van de nachtwakers op het gelijkvloers van het stadhuis. Het was bestemd voor de arbeiders die in de winter van stad tot stad trokken op zoek naar werk, en was open van november tot april. De gasten ontvingen er gratis een slaapplaats, avondmaal, ontbijt, medische verzorging, wasbeurt en desinfectie. Op 17 november 1889 werd het asiel overgebracht naar een nieuw en ruim gebouw op de Lei, dat door Edouard Remy werd bekostigd. Als blijk van erkentelijkheid werd de instelling naar zijn pas overleden zuster Clémence genoemd, die gehuwd was met Désiré Devleeschouwer.

Het Asiel Devleeschouwer-Remy omstreeks 1905

Op 1 januari 1890 werd het asiel uitgebreid met het *Œuvre de la Bouchée de Pain*, dat ter plaatse gratis maaltijden verstreekte aan behoeftige ingezetenen, en met de Volkskeuken, die tegen betaling goedkope meeneemaltaalijden bereidde. Op 15 april 1890 werd bovendien in hetzelfde complex met groot succes een openbare badinrichting geopend, waarvan de winst de menslievende activiteiten van de andere afdelingen hielp bekostigen. In 1894 werd aan deze baden op een belendend perceel een afdeling van eerste klas toegevoegd. Het *Asiel Devleeschouwer-Remy* was een model voor zijn tijd en kreeg op de wereldtentoonstellingen van Brussel (1897) en van St. Louis (1904) de gouden medaille.

In september 1904 werd de instelling nog wel uitgebreid met het *Œuvre du Bon Lait pour les Petits*, maar de bloeiperiode was toen al voorbij. Vanaf

1909 kon het budget slechts door middel van een subsidie van de provincie in evenwicht gehouden worden. In 1914 werd het *Œuvre du Bon Lait pour les Petits* als *Œuvre des Petits Enfants* overgenomen door het *Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit*, en de Volkskeuken werd op 10 augustus definitief gesloten. Na de Eerste Wereldoorlog liep de activiteit van het nachtasiel sterk terug, maar het bezoek aan de badinrichting bleef vooralsnog op het vooroorlogs niveau. Na 1934 begon dit echter ook te verminderen, onder meer door de opening van het stedelijk zwembad. In 1938 kwam ook de *Dienst der Spaarzame Baden* in de rode cijfers. Vermits de provinciale subsidie sinds 1934 was weggevallen, belandde de instelling in een precaire financiële situatie.

Het nachtasiel overleefde de Tweede Wereldoorlog niet. De badinrichting werd in juni 1948 gesloten en in 1951 aan de stad overgedragen. Deze heropende ze in april 1952. Aanvankelijk was de onderneming opnieuw winstgevend, maar de veroudering van de installaties en het dubieus financieel beheer van de badmeester leidden tot de definitieve sluiting omstreeks 1956. Het complex werd in 1969 gesloopt.

Bons en jetons van de Volkskeuken

Van bij de oprichting van de Volkskeuken in 1890 werden bons van 10 centiem te koop gesteld in de winkel van Mevrouw Vanhauw op het Margareta-plein en bij voorzitter Victor Vander Kelen in de Hanengang. Vanaf 1891 waren deze ook te bekomen bij de Juffrouwen De Saegher (Statiestraat), de juffrouwen Stas (Parijsstraat) en M. Deridder-Huens (Tiensestraat). Ze gaven recht op 1 liter soep en 250 gram brood en werden gekocht door menslievende personen of instellingen die ze dan uitdeelden aan behoeftigen van hun keuze. Dit om te vermijden dat hun giften verkeerd (aan drank of spel) zouden worden besteed. Het *Bureel van Weldadigheid* en de *Conférences de St. Vincent de Paul* waren grote afnemers.

12. Bon van 10 centiem, (1890)
Niet teruggevonden.

In 1892-93 vergrootte de keuzemogelijkheid voor de personen die zich tegen bons maaltijden konden aanschaffen in de Volkskeuken: de liter soep met 250 gram brood kon vervangen worden door 500 gram brood en 125 gram vlees. Er werden bons van 5, 10 en 20 centiem in gebruik genomen, die konden gekocht worden bij de weduwe Vanhauw-Huens op het Margareta-plein, de Juffrouwen De Saegher in de Statiestraat, Leopold De Ridder in de Tiensestraat en Louis Van Overstraeten in de Mechelsestraat.

13. Bon van 20 centiem, (1892-93)
Niet teruggevonden.

14. Bon van 10 centiem, (1892-93)
Niet teruggevonden.
15. Bon van 5 centiem, (1892-93)
Niet teruggevonden.

Vanaf 1893-94 konden alle door de Volkskeuken aangeboden levensmiddelen (soep, bouillon, brood, gekookte aardappelen, frites, groenten, gehakt, stoofvlees, gebakken vlees, tong, hesp, worst, vis, melkrijst, kaas, bier, boterhammen) met de bons aangekocht worden. In 1894 werden ook metalen stukken van 5 centiem geslagen, omdat die handiger waren in het gebruik. Ze werden samen met de bons gebezigd.

16. Jeton van 5 centiem, 1894
Vz. 5 / CENTIMES / — / LOUVAIN; rondom, ★ ASILE DEVLEESCHOUWER-REMY en een effen boord.
Kz. VOLKSKEUKEN / 5 / CENTIEMEN / — / LEUVEN / 1894 (de eerste en de laatste regel gebogen); rondom, een effen boord.
Rond – 12 h.
Atelier: Fisch, Brussel (?)
Messing – 22,3 mm Ø – 3,3 g – verzameling R. Waerzeggers.
VAN LIDTH, nr. A163.02

17. Jeton van 5 centiem, 1894
Vz. Als van nr. 16.
Kz. Als van nr. 16.
Achthoekig – 12 h.
Koper – 22,4 x 22,4 mm – 3,5 g – verzameling R. Waerzeggers.
JPA, 76^e jaargang (1894), nr. 44.
VAN LIDTH, nr. A163.01

De populariteit van deze vorm van liefdadigheid nam echter vrij snel af, om na 1910 volledig te verdwijnen:

1891/92 :	4.620	maaltijden
1892/93 :	60.290	
1893/94 :	2.240	
1894/95 :	17.494 ½	
1895/96 :	4.058	
1896/97 :	2.521	
1897/98 :	1.701 ½	
1898/99 :	1.130	
1899/00 :	1.087 ½	
1904/05 :	186 ½	
1907/08 :	483	
1908/09 :	946	
1909/10 :	72	

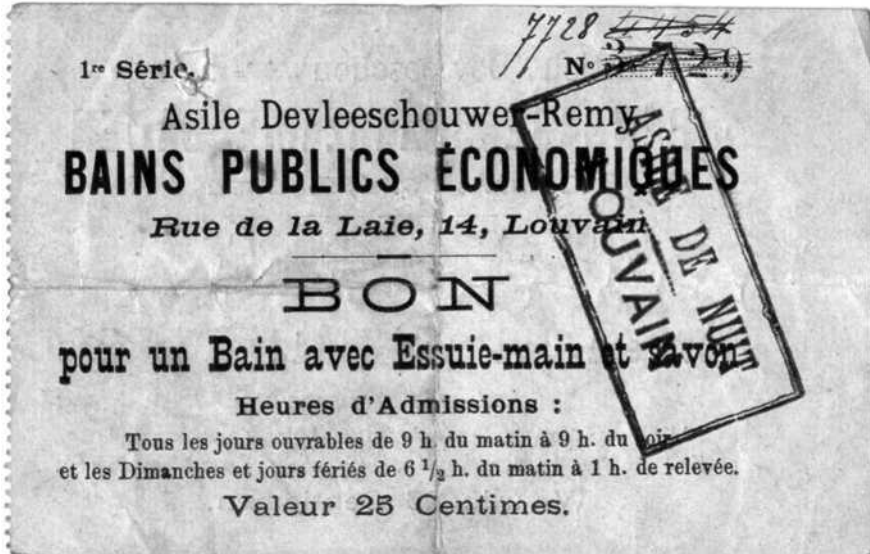
Vanaf 1897/98 waren de bons en jetons enkel nog maar te koop in de kruidenierswinkel van weduwe Vanhauw-Huens.

Bons van de Openbare spaarzame baden

Het jaarverslag van de instelling voor het boekjaar 1890-91 vermeldt dat gratis bons voor baden van derde klas uitgedeeld werden aan het Sint-Pieters-hospitaal, aan de *Administration des Hospices et Secours* en aan behoeftigen. Er is geen enkel exemplaar van teruggevonden.

18. Bon voor een bad van derde klas
Niet teruggevonden.

Op 29 juni 1891 bestelde het Leuvens stadsbestuur bij het asiel 1.000 bons voor een bad, die 0,25 frank per stuk kostten. Deze werden uitgedeeld aan leerlingen van de gemeentescholen, politie, stadsbedienden en werklieden van de reinigingsdienst. In mei 1892 volgde een tweede bestelling. Al deze bons zijn genummerd en behoren tot reeks 1; ze werden twee keer herbruikt, waarbij ze telkens met de hand van een nieuw nummer werden voorzien. Aanvankelijk bracht de instelling aan wie de bon werd overgemaakt er ook telkenmale haar stempel op aan, maar later gebeurde dit nog slechts uitzonderlijk. Ze werden dan wel afgestempeld door de badinrichting zelf.

19. Badbon van 0,25 frank, 1e reeks, z.j. (1891-1894)

Vz. Bovenaan links, 1re Série.; bovenaan rechts, N° gevolgd door een band van vier stippellijnen; eronder, Asile Devleeschouwer-Remy / BAINS PUBLICS ECONOMIQUES / Rue de la Laie, 14, Louvain / _____ / BON / pour un Bain avec Essuie-main et savon / Heures d'Admissions: / Tous les jours ouvrables de 9 h. du matin à 9 h. du soir / et les Dimanches et jours fériés de 6 ½ h. du matin à 1 h. de relevée. / Valeur 25 Centimes.; het geheel zwart gedrukt; op de band van stippellijnen is een volgnummer afgedrukt.

Kz. Gesticht Devleeschouwer-Remy / OPENBARE SPAARZAME BADEN / *Leistraat, 14, Leuven* / _____ / GOED / voor een Bad met Handdoek en Zeep / Aannemingsuren: / Alle werkdagen van 9 uren 's morgens tot 9 uren 's avonds / en Zon- en Feestdagen van 6 ½ uren 's morgens tot 1 uur nanoen. / Waarde 25 Centiemen.; het geheel zwart gedrukt.

Rechthoekig met links tanding – 12 h.

Beige papier – 125 x 73 mm – N° 3.729 – verzameling R. Waerzeggers.

DE MEY, nr. 238.

DE BELDER, p. 160.

Het volgnummer op het afgebeeld exemplaar werd achtereenvolgens vervangen door 4454 en 7728. Deze bon draagt bovendien de stempels van de "Ecole Communale N° 1", de "Ecole Communale N°4" en het "Asile de nuit".

20. Badbon van 0,25 frank, 1^e reeks, z.j. (1891-1894)

Als nr. 19, maar de bon is links niet voorzien van een tanding; hij vertoont er twee doorgescheurde gaatjes van een nietje.

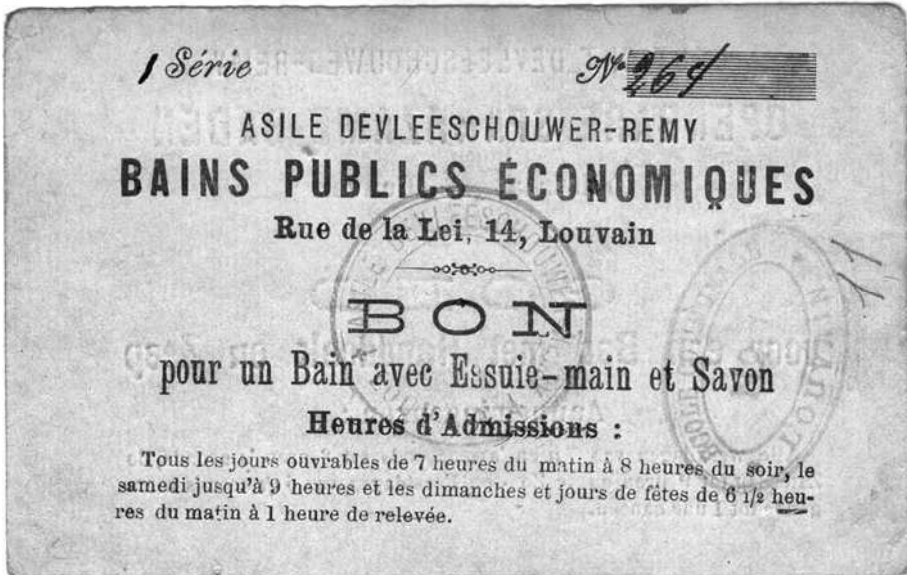
Rechthoekig – 12 h.

Beige papier – 130 x 73 mm – N° 4.017 – verzameling R. Waerzeggers.

Het afgebeeld exemplaar werd herbruikt met de nummers 5962 en 6877 en werd afgestempeld door de badinstelling zelf en door één instelling die er gebruik van heeft gemaakt ("Ecole communale N°4").

Vanaf 1 april 1894 betaalde het stadsbestuur de 300 frank huur, die waren afgesproken voor het gebouw waarin de nieuwe baden van eerste klas werden geïnstalleerd. In ruil daarvoor kreeg de stad telkens 2.000 badbons voor

haar personeel en voor de gemeentescholen. Dit akkoord bleef meer dan twintig jaar ongewijzigd van kracht, zodat er in de loop der jaren geregeld nieuwe bons dienden te worden bijgedrukt en een aantal varianten in het netwerk ontstonden. Aanvankelijk werden nog reeks- en volgnummers aangebracht, maar na enige tijd werd daar van afgezien. Al deze bons zijn afgestempeld door de badinrichting zelf, en slechts uitzonderlijk bracht een instelling die er gebruik van mocht maken ook nog haar eigen stempel aan.

21. Gratis badbon (eerste variante), 1e reeks, z.j. (1894-1917)

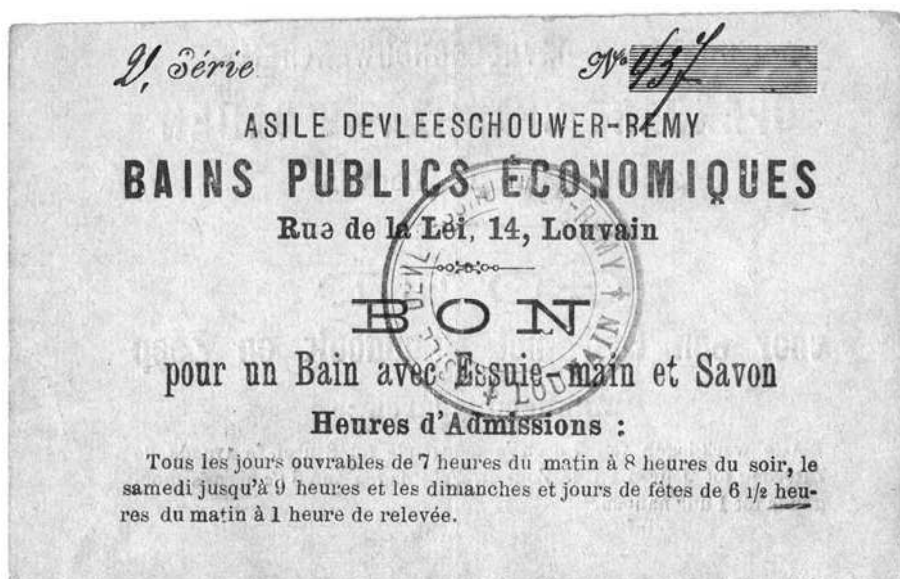
Vz. Bovenaan links, *Série*; bovenaan rechts, N^o gevolgd door een horizontaal gearceerde band; eronder, ASILE DEVLEESCHOUWER-REMY / BAINS PUBLICS ÉCONOMIQUES / Rue de la Lei, 14, Louvain / —o:~o:~o:— / BON / pour un Bain avec Essuie-main et Savon / Heures d'Admissions: / Tous les jours ouvrables de 7 heures du matin à 8 heures du soir, le / samedi jusqu'à 9 heures et les dimanches et jours de fêtes de 6 ½ heu- / res du matin à 1 heure de relevée.; het geheel zwart gedrukt; links van *Série* is "1" aangebracht en op de gearceerde band een volgnummer; beide zijn met de hand en in inkt geschreven; in het centrum is de stempel van het asiel Devleeschouwer-Remy aangebracht.

Kz. GESTICHT DEVLEESCHOUWER-REMY / OPENBARE SPAARZAME BADEN / Leistraat, 14 , Leuven / ————— / GOED / voor een Bad met Handdoek en Zeep / Aannemingsuren: / Alle werkdagen van 7 uren 's morgens tot 8 uren 's avonds, de / Zaterdag tot 9 uren en de Zon- en Feestdagen van 6 ½ uren 's mor- / gends tot 1 uur nanoen.; het geheel zwart gedrukt.

Rechthoekig – 12 h.

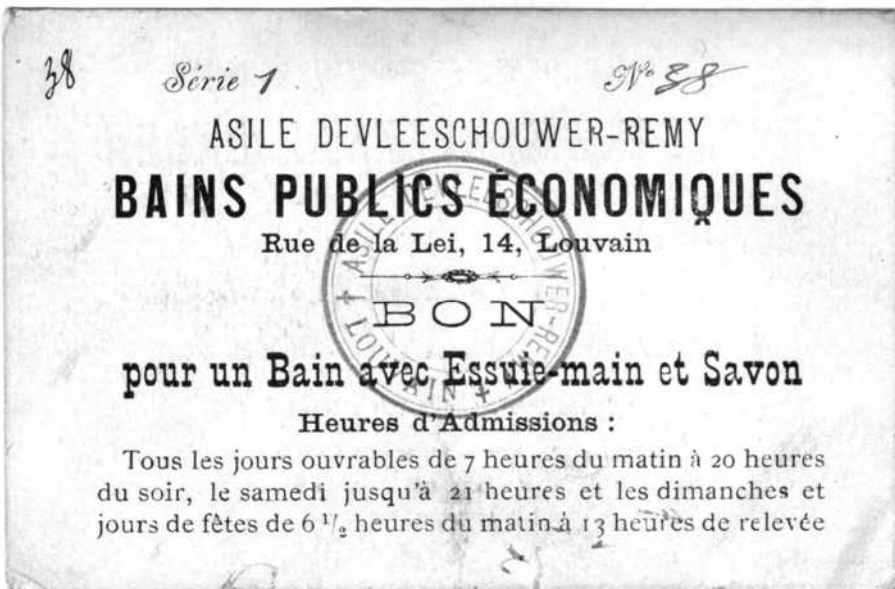
Geel karton – 120 x 76 mm – N° 264 – verzameling R. Waerzeggers.

In het veld op de voorzijde komt bovendien de stempel van de "Ecole communale N° 1" voor

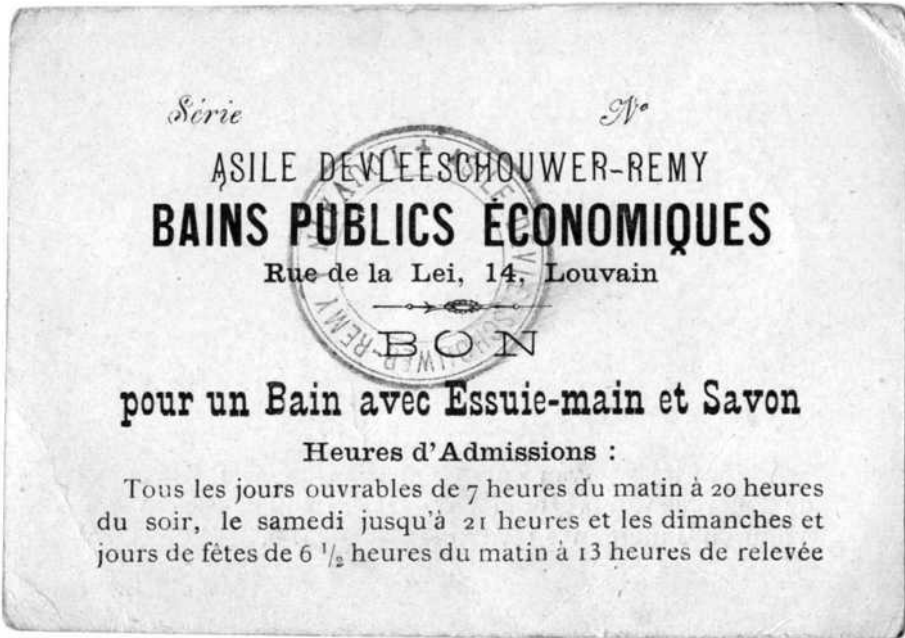
22. Gratis badbon (eerste variante), 2e reeks, z.j. (1894-1917)
Als nr. 21, maar met "2e." in plaats van "1" links van *Série*.
Rechthoekig – 12 h.
Geel karton – 120 x 75 mm – N° 437 – verzameling R. Waerzeggers.
*Op de keerzijde is de stempel van de "Ecole communale N° 4" aange-
bracht.*

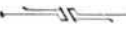
23. Gratis badbon (tweede variante), 1° reeks, z.j. (1894-1917)
 Vz. Bovenaan links, *Série*; bovenaan rechts, *N*^o; eronder, ASILE DEVLEESCHOUWER-REMY / BAINS PUBLICS ÉCONOMIQUES / Rue de la Lei, 14, Louvain / / BON / pour un Bain avec Essuie-main et Savon / Heures d'Admissions: / Tous les jours ouvrables de 7 heures du matin à 20 heures / du soir, le samedi jusqu'à 21 heures et les dimanches et / jours de fêtes de 6 1/2 heures du matin à 13 heures de relevé; het geheel zwart gedrukt; rechts van *Série* is "1" aangebracht, en rechts van *N*^o een volgnummer; beide zijn met de hand en in inkt geschreven; in het centrum is de stempel van het asiel Devleeschouwer-Remy aangebracht.
- Kz. GESTICHT DEVLEESCHOUWER-REMY / OPENBARE SPAARZAME BADEN / Leistraat, 14, Leuven / / GOED / voor een Bad met Handdoek en Zeep / Aannemingsuren: / Alle werkdagen van 7 uren 'smorgends tot 20 u. s'avonds, / de Zaterdag tot 21 uren en de Zon- en Feestdagen van / 6 1/2 uren 's morgens tot 13 uren nanoen.; het geheel zwart gedrukt.
- Rechthoekig – 12 h.
 Geel karton – 119 x 78 mm – N° 38 – verzameling R. Waerzeggers.
24. Gratis badbon (tweede variante), zonder reeks- en volgnummer, z.j. (1894-1917)
 Als nr. 23, maar het reeks- en volgnummer zijn niet ingevuld.
 Rechthoekig – 12 h.
 Geel karton – 119 x 84 mm – verzameling R. Waerzeggers.

Eén gekend exemplaar is bovendien op de voorzijde afgestempeld door de "Crèche E. Remy". Alle andere dragen geen stempel van een inrichting die van de bon gebruik kon maken.

25. Gratis badbon (derde variante), zonder reeks- en volgnummer, z.j. (1894-1917)

Vz. Als van nr. 24, maar de A van ASILE heeft een andere vorm.

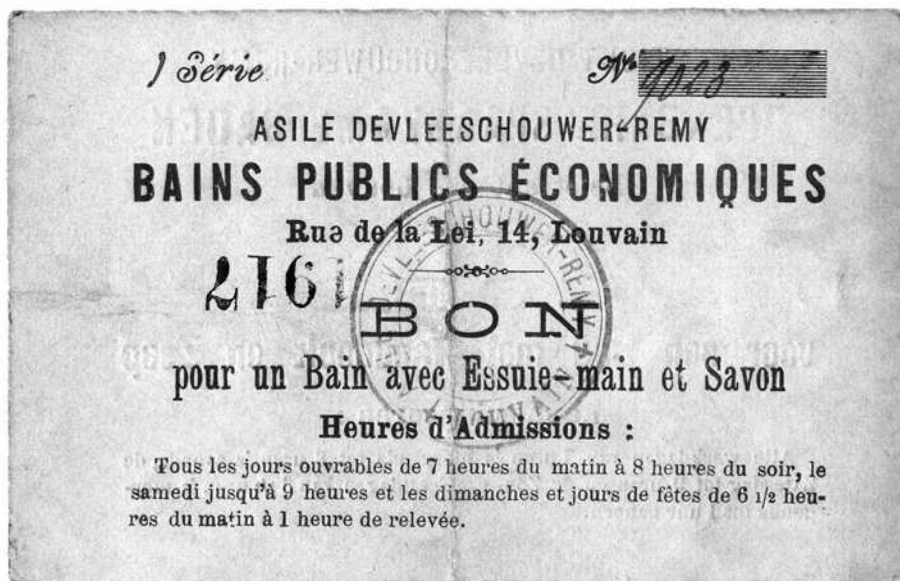
Kz. Als van nr. 24, maar met als scheidingsteken boven GOED en met " 's morgens " in plaats van " 'smorgends " op de zevende regel.

Rechthoekig – 12 h.

Geel karton – 119 x 84 mm – verzameling R. Waerzeggers.

Op alle bons van dit type is geen enkele andere stempel dan die van de badinrichting zelf aangebracht.

Op 18 juli 1917 werden – omwille van de prijsverhogingen – nog slechts 857 bons als tegenwaarde voor de 300 frank huur geleverd. De oudere bons werden slechts tot 1 augustus aanvaard; de bons van 1917 mochten bovendien slechts tot 1 januari 1918 gebruikt worden omdat dan opnieuw een prijsverhoging voorzien was. Er werden echter geen nieuwe gratis badbons gedrukt; in 1917 werden oudere exemplaren van alle drie de varianten voorzien van de opdruk 1917 in zwarte inkt; in 1918 werd dit nieuw jaartal in paarse inkt over de 1917 aangebracht en ernaast nog eens herhaald.

26. Gratis badbon, 1917

Als nr. 21, maar op de voorzijde is links op halve hoogte met een stempel 1917 in zwarte inkt kopstaand aangebracht.

Rechthoekig – 12 h.

Geel karton – 119 x 76 mm – verzameling R. Waerzeggers.

27. Gratis badbon, 1917

Als nr. 22, maar op de voorzijde is rechts op halve hoogte met een stempel 1917 in zwarte inkt aangebracht.

Rechthoekig – 12 h.

Geel karton – 119 x 76 mm – verzameling R. Waerzeggers.

28. Gratis badbon, 1917

Als nr. 24, maar op de voorzijde is bovenaan in het midden met een stempel 1917 in zwarte inkt aangebracht.

Rechthoekig – 12 h.

Geel karton – 105 x 80 mm – verzameling R. Waerzeggers.

29. Gratis badbon, 1917

Als nr. 25, maar op de voorzijde is rechts op halve hoogte met een stempel 1917 in zwarte inkt aangebracht.

Rechthoekig – 12 h.

Geel karton – 120 x 80 mm – verzameling R. Waerzeggers.

30. Gratis badbon, 1918

Als nr. 25, maar op de voorzijde is links en rechts op halve hoogte met een stempel 1918 in paarse inkt aangebracht; rechts gebeurde dit over de eerder in zwarte inkt aangebrachte 1917.

Rechthoekig – 12 h.

Geel karton – 120 x 78 mm – verzameling R. Waerzeggers.

In 1929 werden deze bons bijna niet meer gebruikt omwille van de opening van het stedelijk zwembad en het plaatsen van stortbaden in de gemeentescholen.

Nadat de badinrichting op 25 april 1952 werd heropend, werd ze uitgebaat met personeel dat de Commissie van Openbare Onderstand kosteloos ter beschikking stelde. Als tegenprestatie kreeg de COO er faciliteiten voor haar ouderlingen en kwekelingen: per week 300 gratis badbeurten plus 100 badbeurten aan de symbolische prijs van 1 frank. Op 30 januari 1953 werden 1.000 bons van 1 frank ter beschikking gesteld; ze waren genummerd van 3001 tot 4000. Op 15 oktober 1953 waren ook de bons voor een "kosteloos bad aan de behoeftigen" in het bezit van de COO en klaar voor uitgifte.

31. Gratis badbon, z.j. (1953)

Vz. Tussen twee horizontale lijnen, Dienst der Publieke Baden / Leistraat, 14. / — / GOED voor EEN BAD met / HANDDOEK en ZEEP / Afgeleverd den; erboven, OPENBARE ONDERSTAND VAN LEUVEN; eronder, De baden zijn toegankelijk aan de behoeftigen van / 8 uur 's morgens tot 6.30 uur 's avonds: / de mannen en jongens DONDERDAGS en VRIJDAGS, / en de vrouwen en meisjes ZATERDAGS.; het geheel zwart gedrukt.

Kz. Blanco.

Rechthoekig.

Groen karton – 95 x 78 mm – verzameling R. Waerzeggers.

32. Badbon van 1 frank, z.j. (1953)

Vz. 1.00 tussen twee horizontale lijnen; erboven, Stad Leuven / BADINRICHTING / Devleeschouwer-Remy; eronder, Tickets Meurice, Brussel; rechts van deze tekst, langs de rechterraand, het volgnummer boven een band, gevormd door een opeenvolging van telkens vier ruitvormig geplaatste ruitjes; het geheel zwart gedrukt.

Kz. Blanco.

Rechthoekig met links en rechts tanding.

Atelier: Tickets Meurice, Brussel.

Geel papier – 55 x 30 mm – nr. 03769 – verzameling R. Waerzeggers.

PENNING IN VERBAND MET DE INHULDIGING VAN HET MONUMENT VOOR REMY (1899)

Op initiatief van senator Descamps besliste de Leuvense gemeenteraad vrijwel onmiddellijk na het overlijden van Edouard Remy om een monument voor hem op te richten op de Graanmarkt (thans het Herbert Hooverplein). Zowel de katholieke als de socialistische oppositie steunde volmondig dit initiatief, ondanks het feit dat Remy op lokaal vlak één van de uithangborden was geweest van de Liberale meerderheidspartij. De nodige fondsen werden via een publieke inschrijving ingezameld. Voor het ontwerp van het monument werd een prijskamp uitgeschreven, en de keuze viel op een beeldengroep van Victor Horta, die zou gerealiseerd worden door Pieter Braecke uit Brussel.

De inhuldiging vond plaats op zondag 8 oktober 1899 en verenigde alle Leuvense prominenten, zonder onderscheid inzake politieke overtuiging. Op de Graanmarkt was langs de kant van het park een groot met doeken, vlaggen en bloemen versierd podium opgericht. De plaats zelf was afgezet met een omheining waarbinnen de autoriteiten, de genodigden en de Leuvense verenigingen met hun standaarden en vlaggen samenkwamen. Al om 13.30 uur was buiten de omheining een ongeduldige massa samengestroomd. Om 14 uur werden minister de Trooz, burgemeester Lints, directeur-generaal Sauveur, generaal Verstraete, gemeentesecretaris Marguery en volksvertegenwoordiger Nyssens in rijtuigen aangevoerd. Andere vooraanstaande aanwezigen waren onder meer rector Hebbelynck, het echtpaar De Becker-Remy, de schepenen Decoster, Bosmans en Ackermans, plaatscommandant

Verheyden, de senatoren Roberti en Descamps en de volksvertegenwoordigers Schollaert, de Neeff en Beeckman. Nadat burgemeester Lints hulde had gebracht aan de overledene en het monument was onthuld, gaf A. Peters, de voorzitter van de Commissie der Godshuizen, een overzicht van de door Remy in het leven geroepen liefdadigheidsinstellingen: de Bewaarscholen, het Godshuis voor ongeneeslijken, de Bete broods, het Nachtasiel en het *Œuvre des ouvriers sans travail*. Vervolgens werd door 500 op het podium samengepakte zangers en musici de Cantate Remy uitgevoerd. De tekst was van de hand van de Leuvense schepen van openbaar onderwijs Vital Decoster en de muziek van de directeur van de stedelijke muziekschool Léon Du Bois ⁶⁷. De uitvoering ervan werd door de componist zelf gedirigeerd. Na de cantate defileerden de kostgangers van de godshuizen en de scholieren voor het monument en legden ze palmen neer aan de voet ervan.

Het monument voor Remy op het Herbert Hooverplein

Na afloop van de plechtigheid bood De Becker-Remy aan de kostgangers van de liefdadigheidsinstellingen een feest aan, en bezochten de autoriteiten het Godshuis Remy. Om 17 uur vond in de foyer van de stadsschouwburg een banket plaats voor 150 personaliteiten uit het Leuvense. Er werden heildronken uitgebracht op de koning, op de verwanten van Remy, op minister de Trooz, op beeldhouwer Braecke en op Léon Du Bois en Vital Decoster. Om 21 uur trok een stoet van 169 verenigingen met Venetiaanse lantaarns en prachtige transparanten voorbij de schouwburg.

De volgende dag besloot het schepencollege om Du Bois voor zijn cantate een gouden medaille met de wapens van de stad te schenken, als blijk van dankbaarheid en bewondering. De overhandiging werd uitgesteld omdat er geruchten liepen dat Du Bois spoedig een hoge nationale onderscheiding zou ontvangen en men beide vieringen wou bundelen tot één grootse huldeplechtigheid. Hoewel deze geruchten voorbarig bleken, bleef de viering door het stadsbestuur toch op de lange baan geschoven.

Du Bois werd pas meer dan drie jaar later benoemd in de Leopoldsorde. De al zo lang voorziene huldeplechtigheid kon daardoor eindelijk op 5 mei 1903 doorgaan in de stadsschouwburg. De loges van tweede rang waren bij lot-trekking voorbehouden aan de afgevaardigden van de 42 deelnemende muziek-, koor- en toneelverenigingen, en het parterre aan de leraars van de muziekschool en de koren en muzikanten van de *Concerts Du Bois*. De eigenlijke viering vond plaats na het eerste bedrijf van *La mort* van C. Lemonnier (dit stuk, waarvan de muziek door L. Du Bois was gecomponeerd, werd opgevoerd door de toneelafdeling van de *Société de la Table Ronde* en het orkest werd door Du Bois zelf geleid). De burgemeester feliciteerde Du Bois ter gelegenheid van zijn benoeming tot ridder in de Leopoldsorde en overhandigde hem – met de nodige excuses voor de vertraging – de gouden medaille van de stad. Vervolgens schonken de deelnemende artistieke verenigingen souvenirs, palmen, boeketten en kronen, en formuleerde de jubilaris een kort dankwoord. Na de toejuichingen van de aanwezigen, die werden onderbroken door een uitvoering van de Brabançonne, trok Du Bois zich ontroerd terug. De palmen en kransen werden temidden van de tot trofeeën samengevoegde vlaggen in de foyer tentoongesteld en door het talrijk opgekomen publiek bewonderd. Na het feest werden de leden van het organisatiecomité door Du Bois bij hem thuis ontvangen.

33. Huldepenning vanwege het stadsbestuur, 1899 (1903)

- Vz. Het stadhuis van Leuven, gezien vanaf het Fochplein; lege af-snede; rondom, VILLE DE – LOUVAIN en een geprofileerde boord.
- Kz. Effen veld, omgeven door een krans van twee lauriertakken die onderaan door middel van een lint zijn samengestrikt; bovenaan,

tussen de uiteinden van de krans, het wapen van Leuven; rondom, een geprofileerde boord; in het veld is " À / MR L. DU BOIS / DIRECTEUR de L'ÉCOLE de / MUSIQUE / AUTEUR DE LA CANTATE / REMY / 1899 " ingegraveerd.

Rond – 12 h.

Goud – 50,6 mm Ø – 71,25 g – verzameling R. Waerzeggers.

JPA, 85e jaargang (1903), nr. 16, p. 342 & nr. 19, p. 403.

De penning bevindt zich nog in zijn origineel schrijn, met de opdruk "À MR L. DU BOIS / DIRECTEUR DE L'ÉCOLE / DE MUSIQUE / AUTEUR DE LA CANTATE / REMY / 1899 " in goud op het deksel.

BIBLIOGRAFIE

- DE BELDER : A. DE BELDER, *Belgisch Noodgeld – Les Billets de Nécessité Belges*, Antwerpen, z.d. (2007).
- DE MEY : J. DE MEY, *Répertoire des billets de nécessité communaux et privés belges (1914-1919)*, Wemmel, 1991.
- DESPRETZ : A. DESPRETZ, *Jules Lagae (1862-1931)*, in *Jaarboek van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde*, 1985, p. 43-72.
- JPA : *Journal des Petites Affiches de l'Arrondissement de Louvain*, Leuven, 1818-1974.
- MHB : A. DE WITTE & E. LALOIRE, *Médailles historiques de Belgique. Tome II. Règne de Léopold II*, Brussel, 1891-1908.
- VAN LIDTH : P. VAN LIDTH DE JEUDE, *Verzamellijst van Belgische penningen van ± 1860 tot heden – Répertoire de jetons belges de ± 1860 à nos jours*, Antwerpen, 1999
- VERSTRAETE : D. VERSTRAETE, *Jules Lagae en tijdgenoten*, Eeklo, 1997.

NOTEN

- ^{1/} De penningen die door en voor de fanfare en zangvereniging werden uitgegeven vallen buiten het bestek van dit artikel omdat ze op geen enkele manier verwijzen naar Remy.
- ^{2/} Jules Lagae (Roeselare, 1862 – Brugge, 1931) volgde teken- en boetschoollessen aan de Academie van Roeselare en beeldhouwen aan de Academie van Schone Kunsten te Brussel (o.m. bij Charles Van der Stappen). Hij won in 1888 de Prijs van Rome voor beeldhouwkunst en behaalde gouden medailles te Gent (1892), München (1893), Dresden (1897), Parijs (1900), Berlijn (1902), Saint-Louis (1904), Luik (1905), Venetië en Barcelona (1907) en Amsterdam (1912). Hij werd lid van de Academie van Berlijn (1906), van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België (1912), van de Koninklijke Commissie voor Monumenten (1912) en van de Academie van Antwerpen (1923), en directeur van de afdeling Schone Kunsten van de Koninklijke Academie van België (1930). Hij vervaardigde zowel monumentale beeldhouwwerken als oorlogsmonumenten, portretbustes en penningen.
- ^{3/} De andere waren twee penningen die door Leopold II ter beschikking werden gesteld, een gouden en een zilveren penning geschonken door de bestuursleden van de "Union Syndicale des Hôteliers, Restaurateurs et Cafetiers de l'Agglomération Bruxelloise", twee gouden penningen die door het uitvoerend comité aangekocht werden met het geld dat de gravin van Vlaanderen en kroonprins Albert uitdrukkelijk voor dat doel hadden overgemaakt, een gouden penning geschonken door de "Fédération Nationale de la Boulangerie Belge" en twee penningen geschonken door de "Société des Patrons Pâtisseries de Belgique".
- ^{4/} In de onmiddellijke omgeving waren dat de stad Leuven op 23 januari 1918 en de "Usines De Stordeur" te Wilsele.
- ^{5/} Louis Daeghsels (° Hamme-Mille, 1860) was van opleiding graveur op metalen. In januari 1899 beveelt hij zijn in de Mechelsestraat 4 gevestigd atelier aan voor "timbres en caoutchouc vulcanisé et en métal, gravure sur métaux, médailles, insignes, plaques pour portes et véhicules en cuivre et en émail, lettres blanches émaillées pour enseignes, chromographes, hectographes, autocopistes". In 1920 verhuisde Louis Daeghsels naar de Brusselsestraat 27, waar hij nu samenwerkte met zijn zoon Jozef (° Leuven, 1898) die eveneens graveur was van beroep. Begin 1935 werd de zaak overgenomen door C. Van Hove-Bogaerts.

De naam L. Daeghsels komt voor op heel wat penningen die dateren uit de jaren voor de Eerste Wereldoorlog. Toch heeft Louis Daeghsels die waarschijnlijk nooit zelf vervaardigd. De meeste exemplaren met zijn naam zijn immers standaardtypes die bij de bekende Brusselse firma Ets.

Paul Fisch uit een geïllustreerde catalogus konden worden besteld en waarbij de gewenste opschriften op een verwisselbaar rond blokje in het centrum van de keerzijdematrijs werden aangebracht. Daegsels speelde hierbij enkel de rol van tussenpersoon. Zijn klanten wisten dat waarschijnlijk niet, want hij blijkt er veel belang aan gehecht te hebben dat zijn naam op de penningen voorkwam.

- ^{6/} Léon Du Bois (Brussel, 1859 – Bosvoorde, 1935) was, na uitstekende studies aan het Koninklijk Muziekconservatorium te Brussel, laureaat van de Grote Prijs van Rome in 1885. Hij werd achtereenvolgens benoemd tot dirigent aan de Muntschouwburg te Brussel (1890) en tot directeur van de Leuvense Muziekschool (1899). In 1912 nam hij ontslag uit deze functie, toen hij Edgard Tinel opvolgde als directeur van het Koninklijk Muziekconservatorium te Brussel. Du Bois bleef daar in functie tot in 1926. Hij schreef vooral grote lyrische composities (o.m. *La Mort*).